Archetype

Αρχιτεκτονική, Υγεία και Ευ ζην

Μυρτώ Κωσταροπούλου - 13/08/2021

Ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένα καλάμι, το πιο αδύνατο της φύσης,

αλλά ένα καλάμι που σκέφτεται.

Blaise Pascal[1]

Εισαγωγή

Η προβληματική που αφορά θέματα υγείας, ειδικά όταν μια πανδημία έρχεται να αλλάξει τη ροή της παγκόσμιας ιστορίας και της εκάστοτε αστικής πραγματικότητας, προκαλεί μια επιτακτική μετατόπιση από το υπαρξιακό ερώτημα «γιατί να ζούμε;» στο πρακτικό ερώτημα του «πώς πρέπει να ζήσουμε;». Πράγματι, τη στιγμή που πολλά ζητήματα που αφορούν τις πόλεις μας και το αστικό περιβάλλον εγείρονται στα πλαίσια κοινωνικής, οικονομικής και οικολογικής μέριμνας, επιπροσθέτως, με μια παγκόσμια απειλή για την υγεία εισάγεται σε αυτό το σκεπτικό η έννοια του κατεπείγοντος.

Σε αυτή την περίπτωση, η ερώτηση «πώς μπορούμε να ζήσουμε;» έχει τουλάχιστον μία άμεση απάντηση: Παραμένοντας υγιείς και ζωντανοί, θέτουμε ένα θεμέλιο λίθο για μια πιθανά καλή ζωή. Ακόμη, το να βοηθάμε και τους άλλους να ζήσουν και να βρουν τρόπους για να ζήσουν καλά, είναι η πεμπτουσία της πρόνοιας, αλλά και του κράτους πρόνοιας.

εικόνα 01.

«Ο όρκος μου είναι», γράφει ο Θεόφραστος Παράκελσος (Εικ.1): «να τελειοποιήσω την ιατρική τέχνη μου και ποτέ να μην παρεκκλίνω από αυτήν, για όσο καιρό με θέλει ο Θεός σε τέτοιο καθήκον, και να αντιτίθεμαι σε κάθε ψευδή ιατρική και διδασκαλία. Κατόπιν, να αγαπώ τους ασθενείς, τον καθένα ξεχωριστά και όλους μαζί, περισσότερο από ό,τι αγαπώ το σώμα μου, ακόμη και αν τύχει να βρεθεί σε κίνδυνο θανάτου στην πυρά. Να μη κρίνω τίποτε επιφανειακά, αλλά με τα συμπτώματα. Επίσης, να μη χορηγώ κανένα φάρμακο δίχως κατανόηση, ούτε να παίρνω χρήματα χωρίς να το αξίζω. Επιπλέον, να μην εμπιστεύομαι τον οποιοσδήποτε φαρμακοποιό, ούτε να ασκήσω βία σε οποιοδήποτε παιδί. Και βέβαια, να μη μαντεύω, αλλά να γνωρίζω…»[2]

Στο πέρασμα των αιώνων, οι άνθρωποι μπορεί να έχουν υπάρξει συλλέκτες, κυνηγοί, πολεμιστές, αλλά ανέκαθεν ήταν, είναι και θα είναι κάτοικοι. Ο τρόπος που ζούμε είναι εν τέλει συνισταμένη των τρόπων που κατοικούμε στη γη, στις πόλεις, μέσα στα πράγματα, ακόμη και μέσα στο ίδιο μας το σώμα, και η υγεία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το εκάστοτε περιβάλλον. Οπότε η σημασία της έννοιας του χώρου, η ανάγκη για τη μελέτη του και βελτιστοποίηση των χώρων, μέσα στους οποίους ζούμε, μας οδηγεί και στην ανάγκη για

αρχιτεκτονική.

Η πανδημία του νέου κορονοϊού μοιάζει να έβαλε προσωρινά ένα φρένο στον χρόνο και να ανέδειξε την αξία του χώρου. Κατασίγασε από τη μία πλευρά τους ρυθμούς της καθημερινότητας, ενώ από την άλλη επέσπευσε την ταχύτητα της σκέψης γύρω από θέματα υγείας, προστασίας και ασφάλειας. Σε αυτό το κλίμα ανατροπής ευδοκίμησε ο χώρος, αυτή η τόσο σημαντική, από τις μέρες της κυοφορίας μας στις κοιλιές των μανάδων μας, έννοια.

Σε αυτή την αναγκαστική παύση που μας επεβλήθη, ας αναλογιστούμε: πώς φανταζόμαστε εν πρώτοις τις πόλεις μας και έπειτα τους χώρους από τους οποίους αυτές συντίθενται; Σίγουρα ευχόμαστε να έχουμε ένα κράτος πρόνοιας, υγιεινά περιβάλλοντα και να μην χρειάζεται να συμβιβαζόμαστε με λιγότερα από τα βασικά για την υγεία πράγματα. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια πρέπει να μπει ψηλά στον προγραμματισμό και την ημερήσια διάταξη των πολιτικών, των επιστημόνων, των αρχιτεκτόνων κ.ά. Οι άνθρωποι πρέπει να νιώθουν άνθρωποι, να μην κονσερβοποιούνται, να αναπνέουν και να είναι διακριτοί. Η έννοια της απόστασης λοιπόν, η οποία εισήχθη στις ζωές μας κατά τον πιο απροσδόκητα κάθετο τρόπο, σκεφτόμαστε ότι συνιστά και την αρχή ύπαρξης χώρου, αλλά και χρόνου μέσα στα πράγματα, δηλαδή χρόνου μέσα στον χρόνο.

εικόνα 02.

Η υγεία (Εικ.2), πέρα από αντικειμενικότητα, είναι και ένα πρότυπο. Είναι ίσως ο υψηλότερος στόχος της ανθρωπότητας, σημαίνοντας την ποιότητα ζωής των ατόμων και των ομάδων. Σημαίνει κατά το ελάχιστο την ανάγκη για μια καλή ζωή, για το ευ ζην, αλλά και το γεγονός ότι ο άνθρωπος για να ζήσει και να παράγει έργο έχει την ανάγκη να αισθάνεται αιώνιος και άφθαρτος.

Η απειλή της υγείας φέρνει τον άνθρωπο αντιμέτωπο με τη μηδαμινότητά του, όμως η αλήθεια για την ανθρώπινη φύση δεν εντοπίζεται ούτε στη μηδαμινότητά του ούτε στην αιωνιότητά του. Ο άνθρωπος είναι τρωτός στο μέτρο που δεν μπορεί και άφθαρτος στο μέτρο που μπορεί και θέλει. Η υγεία λοιπόν αποτελεί καταρχήν ένα μέτρο και κατά δεύτερον έναν πήχη για τη διασφάλιση ποιότητας, τόσο του προσωπικού όσο και του συλλογικού βίου. Κυρίως όμως αποτελεί προϋπόθεση και προσδοκία των ανθρώπων για ευεξία, τόσο στο σώμα όσο και στον νου. Ένας νους υγιής μέσα σε ένα υγιές σώμα, όπως έλεγαν και οι αρχαίοι Έλληνες.

Καθώς όμως η ζωή είναι απρόβλεπτη και οι άνθρωποι συχνά βρίσκονται εκτεθειμένοι σε γνωστούς και άγνωστους κινδύνους, εσωτερικές και εξωτερικές αλλαγές και αστάθειες -προσωπικού, διαπροσωπικού και ευρύτερα κοινωνικού χαρακτήρα-, η υγεία είναι επισφαλής. Γνωρίζοντας αυτό, οι κοινωνίες θέτουν την υγεία μεταξύ των προτεραιοτήτων τους, εντάσσοντάς την στα πλαίσια του σχεδιασμού ενός Κράτους Πρόνοιας. Ως εκ τούτου, η υγεία συνιστά και πρέπει να είναι κύριο μέλημα τόσο για το κοινό, όσο και το ατομικό συμφέρον.

Τι σημαίνει όμως το να είναι κάποιος υγιής; Σημαίνει οπωσδήποτε ότι πρέπει να υπάρχει κάποιου είδους ισορροπία, με θετικό πρόσημο, σωματικής και ψυχονοητικής φύσης. Κατ’ επέκταση, να υπάρχει αποδοτικότητα και δυνατότητα παραγωγής έργου. Επιπλέον, το να είναι κανείς δημιουργικός είναι πολύ σημαντικό, καθώς το δημιουργικό κομμάτι σε κάθε άνθρωπο θεωρείται και το πιο υγιές. Τέλος, επειδή ο

άνθρωπος είναι κοινωνικό ον, θα πρέπει να υπάρχει ένταξη στο κοινωνικό σύνολο και δυνατότητα καλής λειτουργίας μέσα σε αυτό, ακόμη και αν το άτομο διαφωνεί σε πολλά με το κοινωνικό κατεστημένο. Η αντίδραση, η αντίσταση και η οριοθέτηση, όπως και ο γόνιμος διάλογος, είναι συνιστώσες της υγείας. Θα προσθέσουμε και μια χωρική παράμετρο: Υγεία υπάρχει, όταν υπάρχει ζωτικός χώρος, βιώσιμος και κατάλληλος για τον κάτοικο.

Σε αυτό το άρθρο, θα προσεγγίσουμε την υγεία μέσα από την αρχιτεκτονική και την πόλη, και ειδικότερα θα δούμε πώς αυτή η σχέση μπορεί να αλλάξει τον ρου της ιστορίας, επηρεάζοντας και την αρχιτεκτονική, αλλά και το πώς η αρχιτεκτονική επηρεάζει ή συμβάλλει στα θέματα υγείας. Θα ξεκινήσουμε με μια σύντομη ιστορική αναδρομή, ανατρέχοντας 3000 χρόνια πίσω στο Stonehenge.

Θεραπεία: ο δρόμος προς το Stonehenge

Η σημασία της υγείας ήταν παλαιόθεν σημαντική, από τότε που οι άνθρωποι κατοικούσαν στη γη. Για να υπογραμμίσουμε και να τονίσουμε αυτό το γεγονός, θα αναφερθούμε σε μια έρευνα που αφορά την αινιγματική λειτουργία τού γνωστού προϊστορικού μνημείου του Stonehenge. Δύο διακεκριμένοι Βρετανοί αρχαιολόγοι, ο Timothy Darvill και ο Geoff Wainwright, υποστηρίζουν ότι το Stonehenge ήταν τόπος θεραπείας. «Ο κόσμος έρχονταν εδώ για να γίνει καλά», λέει ο Wainwright. Πρόκειται για μια επαναστατική θεωρία και προκύπτει από την επανερμηνεία των λίθων του μνημείου και των οστών που βρέθηκαν θαμμένα εκεί κοντά. Από τη μία, οι μικρότεροι γαλάζιοι λίθοι στο κέντρο του κύκλου μεταφέρθηκαν από 250 χλμ. μακριά, από τα βουνά της νοτιοδυτικής Ουαλίας, με τη χρήση της τεχνολογίας της εποχής του λίθου, διότι πιστευόταν ότι είχαν θεραπευτικές ιδιότητες λόγω της εγγύτητάς τους σε θεραπευτικές πηγές. Από την άλλη, υπάρχει μια καταπληκτική και αφύσικη συγκέντρωση από σκελετικά τραύματα στα οστά που βρέθηκαν θαμμένα γύρω από το Stonehenge, λέει ο Darvill, αποδεικνύοντας ότι, οι άνθρωποι που επισκέπτονταν το Stonehenge, είχαν προβλήματα υγείας. Οπότε, οι ασθενείς και οι τραυματισμένοι, βάζοντας κατά μέρος τις φυσικές τους δυσκολίες, ταξίδευαν από μακριά για να φτάσουν σε αυτό το ιερό-θεραπευτικό μέρος, διότι πίστευαν και ήλπιζαν ότι εκεί θα μπορούσαν πια να γίνουν καλά. Ακόμη και σήμερα, το Stonehenge θεωρείται ως τόπος εκπληκτικής ενέργειας.[3]

Ασκληπιεία

Η θεραπεία και η αποκατάσταση της υγείας ήταν ανέκαθεν σημαντική. Στην αρχαία Ελλάδα, τα Ασκληπιεία ήταν ιεροί τόποι, όπου λατρευόταν ο θεραπευτής θεός Ασκληπιός. Πάνω από 500 Ασκληπιεία συγκροτούσαν ένα δίκτυο, που απλώνονταν στη Μεσόγειο και τη Βόρεια Αφρική. Στην ουσία επρόκειτο για τα πρώτα νοσοκομεία του δυτικού πολιτισμού μέχρι τον 6ο αι. μ.Χ., όταν κυριάρχησε ο Χριστιανισμός.

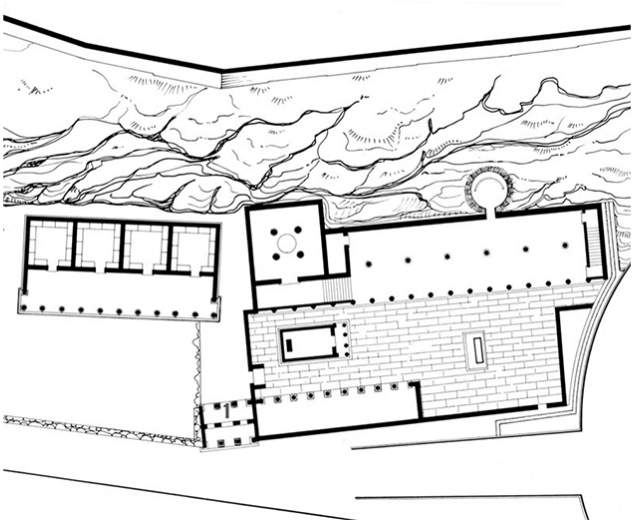
Στα Ασκληπιεία, παρεχόταν φροντίδα ολιστικής θεραπείας, όπου ο κάθε άνθρωπος υπολογιζόταν ως ολοκληρωμένο ον πνευματικών, ψυχολογικών, συναισθηματικών, κοινωνικών, ηθικών και φυσικών χαρακτηριστικών, όλων σε απόλυτη συνάρτηση προς το περιβάλλον[4]. Το σώμα και η ψυχή αντιμετωπίζονταν ως μέρη μιας αμφίδρομης διαδικασίας.

Ο αρχαίος Έλληνας ιατρός Ιπποκράτης, γεννημένος στην Κω το 460 π.Χ., υπερασπιζόταν την ολιστική ιατρική. Γι’ αυτόν, το σώμα περιέχει τέσσερις χυμούς: το αίμα, το φλέγμα, την κίτρινη και τη μέλανα χολή[5]. Η καλή υγεία συνιστούσε κατά τη θεωρία του την ισορροπία στην αναλογία μεταξύ των χυμών, η οποία συνοψίζεται στον όρο ευκρασία.

Πολύ γνωστό είναι το Ασκληπιείο που βρίσκεται στο νησί της Κω (Εικ.3). Είναι σημαντικό να πούμε ότι το 260 π.Χ. υπήρχε μια πανελλαδική αναγνώριση του Ασκληπιείου της Κω ως ασύλου στον ιερό τόπο του Ασκληπιού, ασύλου για τους κατατρεγμένους, το οποίο παράλληλα θεωρούνταν και το κέντρο της πόλης.[6]

εικόνα 03.

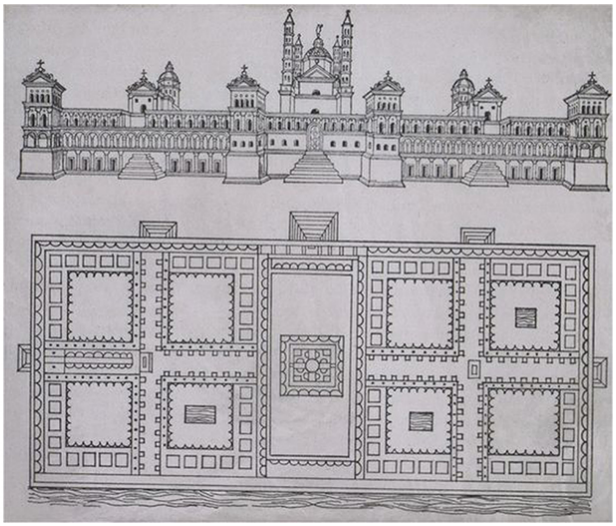
εικόνα 04.

Επίσης, το άσυλο του Ασκληπιού και της Υγείας στην Αθήνα (Εικ.4) ήταν πολύ σημαντικό για την πόλη. Ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου, πιθανότατα λόγω της μεγάλης πανώλης που προσέβαλε την πόλη το 429 π.Χ.. Μέσα στην επιβλητική διώροφη στοά δωρικού ρυθμού, που λειτουργούσε ως άβατο για τους πολλούς, οι ασθενείς θεραπεύονταν.[7]

Μεσαίωνας και Αναγέννηση

Στους βυζαντινούς χρόνους, δεν υπήρχαν νοσοκομεία όπως τα γνωρίζουμε από τον 19ο αιώνα και μετά. Υπήρχαν ξενώνες, άσυλα που αποτελούσαν τμήματα μοναστηριών, όπως είναι το Cluny στη Γαλλία και το St.Gallen στην Ελβετία.[8]

Μόνο μετά τον 15ο αιώνα, τα νοσοκομεία έγιναν αυτόνομα κτίρια με τον δικό τους σχεδιασμό, αναφέρει ο Ξανθόπουλος, παρόλο που αρχικά βασίζονταν στην τυπολογία άλλων κτιριακών τύπων, όπως μοναστηριών, παλατιών, φυλακών κτλ.[9] Για παράδειγμα, το Hospedale Maggiore στο Μιλάνο από τον Filarete (Εικ.5), που χρειάστηκε τέσσερις αιώνες για να ολοκληρωθεί (15ος-19ος αι.), ήταν ένα κτίριο με σταυροειδείς κατόψεις, για λόγους λειτουργικότητας και συμβολισμού.

εικόνα 05.

Πριν την Αναγέννηση, η επιδημία της λέπρας οδήγησε σε μια νέα χαρτογραφία του κόσμου. Εξαιτίας αυτής της επιδημίας, ειδικά κατά την περίοδο των σταυροφοριών, γεννήθηκε η ιδέα της απομόνωσης.[10] Οι λεπροί εξοστρακίζονταν από τις πόλεις και μεταφέρονταν σε απομονωμένες περιοχές, όπως σε νησιά.

Ο διαχωρισμός του κόσμου σε πόλεις για τους υγιείς και τόπους για τους αρρώστους και καταδικασμένους, παραπέμπει στο διαχωρισμό του κόσμου των αρχαίων σε Γη των ζωντανών και στον Άδη των πεθαμένων. Πράγματι, η κατάσταση στις πόλεις ήταν τέτοια που τα νοσοκομεία μετατρέπονταν σε φυλακές, όπου οι φτωχοί και οι ασθενείς απλώς εξαλείφονταν από την κοινή θέα. Για πολύ καιρό, η αρρώστια εξοστρακιζόταν και φυλακιζόταν, ως αποτέλεσμα του κακού και της αμαρτίας, μακριά από την κοινωνική συλλογικότητα.

εικόνα 06.

Για λόγους ασφαλείας από τη μετάδοση ασθενειών, οι ταξιδιώτες που έφταναν στα λιμάνια απομονώνονταν στα λεγόμενα λοιμοκαθαρτήρια (Lazaretti, Εικ.6), δηλαδή έμπαιναν σε καραντίνα. «Τα πρώτα λοιμοκαθαρτήρια στον ελληνικό χώρο ιδρύθηκαν στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, στο Ηράκλειο το 1456 και στη συνέχεια στα Χανιά, το Ρέθυμνο, τη Σητεία και την Ιεράπετρα στις αρχές του 17ου αιώνα, ενώ η βενετική διοίκηση ιδρύει λοιμοκαθαρτήρια και στα Επτάνησα», μας πληροφορεί η Κέλλυ Φαναριώτη.[11]

Τη φοβερή αρρώστια της λέπρας διαδέχτηκε η μελαγχολία της Αναγέννησης, που θεωρούνταν ισότιμη της τρέλας. Οι άρρωστοι μεταφέρονταν με πλοία σε άλλα μέρη. Το νερό συμβόλιζε το εξαγνιστικό υλικό μεταξύ των αρρώστων και των «υγιών».

Ο Παράκελσος έζησε σε μια περίοδο, όπου οι ασθενείς από μελαγχολία κλειδώνονταν σε άσυλα και δέχονταν επισκέψεις από τους… υγιείς, προκειμένου να γίνουν αντικείμενα εμπαιγμού. Επρόκειτο για μια διεστραμμένη συνήθεια εκείνης της εποχής. Ωστόσο, ο Παράκελσος ήταν από τους λίγους που προσπάθησε να εξηγήσει επιστημονικά την τρέλα (μελαγχολία). Επίσης, κάποιοι συγγραφείς όπως ο Έρασμος και ο Μπραντ,

προσπάθησαν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ των τρελών και των άλλων, αφήνοντας αντίστοιχα τα γραπτά έργα: “The Praise of Folly” και “The ship of Fools”, το οποίο απεικονίζεται και στο ομώνυμο έργο του Hieronymus Bosch.

εικόνα 07.

εικόνα 08.

Η περίοδος αυτή της Αναγέννησης τελειώνει με τη σημαντική πραγματεία του Ρόμπερτ Μπάρτον «Η Ανατομία της Μελαγχολίας», όπου ο συγγραφέας, μην μπορώντας να ξεφύγει από το ψυχολογικό βάρος της εν λόγω ασθένειας, από την οποία ο ίδιος υπέφερε, επέλεξε να καταγράψει, να περιγράψει και να αναλύσει αυτό που ζούσε.[12]

18ος και 19ος αιώνας

Πλησιάζοντας σταδιακά προς τον 18ο αιώνα, ο ρόλος της εκκλησίας γίνεται πιο αδύναμος και η οργάνωση των νοσοκομείων περνάει από το Έλεος στην Πρόνοια. Το 1815 στο συνέδριο της Βιέννης μπαίνουν οι βάσεις περί διεθνούς συνεργασίας σε ζητήματα δημόσιας υγείας, αφού οι νόσοι δεν υπακούν σε ανθρώπινα τεχνητά σύνορα. Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα η πρακτική της καραντίνας, τουλάχιστον με τη μορφή του καθαρτηρίου, ατονεί σε όλο τον κόσμο και εξαλείφεται παντελώς το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα.

Τον 19ο αιώνα, η πίστη ότι η χολέρα και η ελονοσία οφείλονταν στην απουσία φρέσκου αέρα, αποτέλεσε το έναυσμα για τον Frederick Law Olmsted να εμπνευστεί το πάρκο Emerald Nacklace στη Βοστώνη και το Central Park της Νέας Υόρκης, το οποίο περιέγραψε ως «οι πνεύμονες της πόλης».[13] Επίσης, το 1853, ο Βαρώνος Haussmann ενετάλθη από τον Ναπολέοντα ΙΙΙ να οραματιστεί το Παρίσι μέσα από ένα πρόγραμμα που θα έφερνε φως και αέρα στο κέντρο της πόλης. Ήταν μια περίοδος που μεγάλες πόλεις, όπως το Παρίσι και το Λονδίνο, ανανέωσαν τα υπόγεια συστήματα αποχέτευσης, τα πάρκα και τις πλατείες και διαπλάτυναν τους δρόμους και τα πεζοδρόμια.[14]

20ός και 21ος αιώνας

Τα αντιβιοτικά, κατά γενική ομολογία, ήταν μια από τις μεγαλύτερες επιστημονικές ανακαλύψεις του 20ού αιώνα, αφού αποτέλεσαν το πιο σημαντικό όπλο στα χέρια των γιατρών και των κτηνιάτρων για την καταπολέμηση των βακτηριακών λοιμώξεων στους ανθρώπους και στα ζώα αντίστοιχα.[15]

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι απειλές από τις αρρώστιες οδήγησαν στη μοντερνοποίηση της αρχιτεκτονικής, αναφέρει ο Blumberg.[16] Η μοντέρνα αρχιτεκτονική συντάχθηκε υπέρ της υγείας με πολλούς τρόπους. Προσπάθησε να εξυγιάνει τους δεσμούς της κοινωνίας με το παρόν, αποσπώντας το από τη νοσηρή σχέση με το διαρκώς ανακαλούμενο και αναμασώμενο παρελθόν, αποκληρώνοντας κάθε ανούσιο διάκοσμο, καθαρίζοντας τους χώρους από την περιττή φλυαρία των μη λειτουργικών μορφών, αλλά και φροντίζοντας τα κτίρια να έχουν μια ξεκάθαρη σχέση με το έδαφος, τον αέρα και το φως.

Η Chayka πληροφορεί ότι μεγάλο μέρος της μοντέρνας αρχιτεκτονικής θα μπορούσε να ειδωθεί ως συνέπεια του φόβου απέναντι στις αρρώστιες, ως μια επιθυμία να ξεριζωθούν τα σκοτεινά δωμάτια και οι σκονισμένες γωνίες, όπου κρύβονται βακτήρια. Ας σκεφτούμε την υπεργειοποίηση των σπιτιών από τον Le Corbusier και τη βιομηχανοποιημένη λιτότητα και καθαρότητα του Mies van der Rohe.[17] Ο Hannes Meyer είχε δηλώσει ότι η αρχιτεκτονική είχε σταματήσει να είναι ο συνεχιστής της παράδοσης και της ενσωμάτωσης του συναισθήματος. Απεναντίας, έπρεπε να είναι ψυχρή, λειτουργική και αποτελεσματική. [8]

Σήμερα, στον 21ο πλέον αιώνα, περισσότερο από ποτέ, υπάρχει μια διεθνής ευαισθητοποίηση σε θέματα υγιεινής και ασφάλειας στα κτίρια, πρόσβασης από άτομα περιορισμένης κινητικότητας, βιωσιμότητας της αρχιτεκτονικής και χρήσης οικολογικών υλικών. Η παγκοσμιοποίηση και η εποχή της πληροφορίας δημιούργησαν για μεγάλο μέρος της παγκόσμιας κοινότητας έναν κοινό τόπο, κάνοντάς μας να συνειδητοποιήσουμε ότι ο πλανήτης είναι η κοινή μας μοίρα, η νομοτέλεια της φύσης το απόλυτο σημείο αναφοράς μας, και ότι όλοι οι άνθρωποι έχουμε πολλά κοινά, ανεξαρτήτως φύλου, κατάστασης υγείας, κοινωνικής τάξης, επαγγέλματος κτλ.

Στην ομογενοποίηση αυτή, η ανάγκη για χώρους ζωτικής σημασίας και αποστάσεων που θα λειτουργήσουν διακριτικά με γνώμονα την αξία του κάθε προσώπου και όχι ως σύνορα κοινωνικού αποκλεισμού, ανεβαίνουν στην ατζέντα της ανθρωπότητας. Ίσως τελικά η υγεία ως δείκτης προόδου να είναι κάτι που σταδιακά εγκαθίσταται στις συνειδήσεις μας, και ο εντοπισμός της νοσηρότητας είναι κάτι που αναμφίβολα δεν πρέπει να περιορίζεται στη σωματική και ψυχική συμπτωματολογία, αλλά να αναζητείται εξονυχιστικά στις κοινωνικές δομές και τις καθημερινές σχέσεις.

Ο αστάθμητος παράγοντας της υγείας επηρεάζει τις πόλεις

Η ευαίσθητη ισορροπία των ζητημάτων υγείας και το πλαίσιο κινδύνου και απειλών που τα περιβάλλει, όπως είναι η μεταδοτικότητα, η κληρονομικότητα, η καθημερινή φθορά, η ρύπανση, οι διατροφικές συνήθειες και το άγχος, συνεχώς θέτουν ένα ερωτηματικό για τον τρόπο που έχουμε επιλέξει να ζούμε, μετατρέποντας την πραγματικότητα, εξαιτίας του αβέβαιου χαρακτήρα της, σε μια ειρωνική κατάσταση, κι εμάς σε τραγικούς ήρωες αυτής της ζωής.

Ενώ υπάρχουν πολλές επικίνδυνες καταστάσεις που απειλούν τις πόλεις και τις ζωές μας, όπως είναι οι σεισμοί, τα ηφαίστεια, οι κυκλώνες, οι πλημμύρες, η πείνα, ο πολιτικός διχασμός, η τρομοκρατία και ο πόλεμος, οι επιδημίες και οι αρρώστιες έπαιξαν κι αυτές με τη σειρά τους σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ιστορίας της ανθρωπότητας και την αστική πρόοδο. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Η πανώλη του 542 μ.Χ. θεωρείται υπαίτια για την αποδυνάμωση του βυζαντινού στρατού. Η μαύρη πανώλη στην Ευρώπη (1348-1353) προκάλεσε τον θάνατο του 60% του πληθυσμού της και κατόπιν την αύξηση των μισθών και της φθηνής γης. Η Μεγάλη Πανώλη (Great Plague) στο Λονδίνο το 1666 σκότωσε, σε μόλις 18 μήνες, 100.000 ανθρώπους, που τότε αναλογούσε στο ένα τέταρτο του πληθυσμού της πόλης. Η ισπανική γρίπη στις αρχές του 20ού αιώνα (1918) κόστισε 20 εκατομμύρια ανθρώπινες ζωές. Ο ιός του AIDS στη δεκαετία του ’60 ευθύνεται για τον θάνατο σχεδόν 40 εκατομμυρίων ανθρώπων. Ο καρκίνος συνιστά στις μέρες μας παγκοσμίως τη δεύτερη αιτία θανάτου και ευθύνεται για πάνω από 10 εκατομμύρια θανάτους ετησίως.

Ειδικότερα σήμερα, γινόμαστε μάρτυρες της νέας πανδημίας του κορονοϊού Covid-19, που ήδη ευθύνεται για πάνω από 2.720.000 θανάτους. Είναι πάρα πολύ μεταδοτικός, ακόμη και μετά τον θάνατο του ασθενούς αξιολογείται ότι υπάρχει ο κίνδυνος μετάδοσής του.

Επιπλέον, οι άνθρωποι που κατέληξαν από Covid-19, έφυγαν μόνοι, χωρίς τη φυσική παρουσία των αγαπημένων τους. Ίσως να μπορέσουμε να το δούμε, όπως πρότεινε σε συνέντευξή της η Ελένη Γλύκαντζη-Αρβελέρ, ότι δηλαδή υποδεχόμαστε μια περίοδο ενηλικίωσης, όπου ο ασθενής οδεύει μόνος του προς τον θάνατο, χωρίς το παρηγορητικό άγγιγμα των οικείων του. Αν αυτό συνιστούσε και προϊόν συνειδητής ή φυσικής επιλογής, όπως κατ' αναλογία συχνά συναντάται στο ζωικό βασίλειο, όταν το γέρικο λιοντάρι αποχωρεί από την αγέλη και φεύγει μόνο του για το τέλος της ζωής του, τότε δεν θα απείχαμε από την ενδιαφέρουσα αυτή τοποθέτηση της Αρβελέρ.

Οι αρρώστιες φέρνουν τα πάνω κάτω στις ζωές των ανθρώπων, πόσο μάλλον οι πανδημίες που αλλάζουν σε σύντομο χρονικό διάστημα τα δημογραφικά δεδομένα των χωρών. Παράλληλα, η μεταδοτικότητα κάποιων ασθενειών δεν αφήνει ανεπηρέαστες τις δυναμικές των ανθρωπίνων σχέσεων, προξενώντας συμπεριφοριστικές αλλαγές.

Ομοίως και οι πόλεις ως συνθέσεις και χώροι προσωπικών και συλλογικών δράσεων, πέρα από τον αισθητικό και ηθικό χαρακτήρα τους, δεν μένουν κοινωνικά και δομικά άμοιρες των αλλαγών που μπορεί να επιφέρει μια πανδημία, αφού τόσο στην εικόνα όσο και στο περιεχόμενό τους είναι βαθύτατα συμπεριφοριστικές, συμπτωματολογικές και ευάλωτες, όπως είναι η ανθρώπινη υγεία.

Εχθροί της αστικής καθημερινότητας

Γνωρίζουμε ότι οι εχθροί δεν είναι πάντα ορατοί. Εκτός από επιθετικοί, μπορεί να είναι υποδόριοι, ύπουλοι και αδιάκριτοι, όπως ο Covid-19, που απειλεί και μπορεί να προσβάλει με ταχύτητα μετάδοσης όλους ανεξαιρέτως: ηλικιωμένους, παιδιά, εγκυμονούσες κ.ά.. Κόβει τον αέρα, το πιο σημαντικό στοιχείο για τη ζωή, από τους πνεύμονες, προσβάλλοντας καθοριστικά τον ζωτικό αυτό χώρο και κατ' επέκταση την υγεία του ασθενούς.

Όταν η υγεία του κοινωνικού συνόλου είναι σε κίνδυνο, οι πόλεις ως χώροι των κοινών, της κοινωνικοποίησης και της αλληλεπίδρασης δεν είναι πια ασφαλείς. Τα σχέδια ανακαλούνται. Μπροστά στο επείγον τού να μην ασθενήσουμε και να παραμείνουμε ζωντανοί, όλες οι προτεραιότητες γίνονται δευτερεύουσας σημασίας.

Το «μένουμε σπίτι, μένουμε ασφαλείς» πήρε τη θέση ενός παγκόσμιου συνθήματος, και η αστική καθημερινή ζωή στις πόλεις εν μέρει αναβλήθηκε μέχρι νεωτέρας. Το παρόν έγινε η απόλυτη χρονική πραγματικότητα, στην οποία όλος ο πλανήτης συγχρονίστηκε: στη χρονική στιγμή μηδέν της πανδημίας. Υπό την απειλή του Covid-19, πράγματι βιώνουμε μια παγκόσμια στιγμή συντονισμού, όπου τα κράτη παγκοσμίως οριοθετούνται και συνεργάζονται απέναντι σε έναν κοινό εχθρό, μια στιγμή επικοινωνίας, την οποία θα ευχόμασταν να είχαμε πετύχει υπό άλλες, ευχάριστες συνθήκες.

Παρόλα αυτά, δεν στερηθήκαμε τον χρόνο για σκέψη. Απεναντίας μας δόθηκε ο χρόνος για αυτό. Η στέρηση του αέρα, με την οποία μας απειλεί ο Covid-19, καθώς και το γεγονός ότι αναγκαστήκαμε να «κλειδαμπαρωθούμε» στα σπίτια μας, έκανε περισσότερο από ποτέ προφανές το πόσο σημαντικό είναι να έχουμε στη ζωή μας ζωτικό χώρο.

Επιπλέον, ο κατ' οίκον περιορισμός, αλλά και η ακαταλληλότητα ή η λανθασμένη χρήση κάποιων κοινών χώρων ανέδειξαν το πόσο χρήσιμη είναι η αρχιτεκτονική ως μελέτη του χώρου και των κοινωνικών σχέσεων. Αν και βάσει στατιστικών μελετών αποδείχτηκε ότι οι πυκνοκατοικημένες περιοχές δε συνδέονται απαραίτητα με την αύξηση των κρουσμάτων του κορονοϊού[19], ωστόσο η συμπεριφορά, δηλαδή ο συνωστισμός στις πόλεις και φυσικά η έλλειψη λήψης μέτρων όπως η μάσκα, η απολύμανση και η τήρηση αποστάσεων, καθιστούν βέβαιη την εκθετική πρόοδο της μετάδοσής του.

Σε κάθε περίπτωση, με το παράδειγμα της πανδημίας κάνουμε την ακόλουθη συνειρμική σκέψη: ο πραγματικός εχθρός μοιάζει με γρίφο και μερικές φορές στη ζωή μας δεν κρύβεται μόνο ο εχθρός, αλλά και ο γρίφος που τον συνοδεύει. Με κάθε ευκαιρία που παρουσιάζεται, είτε αυτή έχει ευνοϊκό είτε μη ευνοϊκό

πλαίσιο, είτε φίλο είτε εχθρό, μπορούμε να αφουγκραστούμε την κοινωνία και τον εαυτό μας, και με γνώμονα τον επαγγελματικό μας προσανατολισμό, να τροφοδοτήσουμε την επιστημονική μας σκέψη με νέα δεδομένα. Η αρχιτεκτονική, όπως όλο το επιστημονικό οικοδόμημα, δονείται από τις κοινωνικές συνθήκες και αλλαγές, επιπλέον όμως η αρχιτεκτονική σκέψη μπορεί να δημιουργήσει συνθήκες για την κοινωνική εξέλιξη και πρόοδο.

Τρωτότητα και συνείδηση

Οι κάθε είδους επιδημίες αποδεικνύουν ότι η κατάσταση της υγείας στις ανθρώπινες κοινωνίες είναι ένας απρόβλεπτος παράγοντας. Όσο καλά και αν είναι σχεδιασμένη μια πόλη, μια επιδημία θα δοκιμάσει τις υποδομές και την πρόνοια, εντείνοντας τις αστικές καθημερινές ισορροπίες στα όριά τους. Όπως οι άνθρωποι, έτσι και οι πόλεις αποδεικνύονται τρωτές σε αυτές τις ακραίες συνθήκες, όπως μαρτυρούμε με τον νέο κορονοϊό: ανεπαρκής αριθμός κλινών για ασθενείς, περιορισμένος αριθμός νοσηλευτικού προσωπικού και μονάδων εντατικής θεραπείας, φαρμάκων, οργάνωσης, πόρων και υπομονής.

Η τρωτότητα και η μη προβλεπτικότητα της υγείας και συνεπώς της ανθρώπινης ζωής, μας κάνει να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στην ουσία της ζωής, η οποία αναζητείται μακριά από την αγχώδη καθημερινότητα, που είναι αφιερωμένη στην ταχύτητα και στον «στραγγαλισμό» του ελεύθερου χρόνου. Αναπολούμε τις καλές στιγμές, τη ζωντανή, γεμάτη κόσμο πόλη, τα γέλια και την αλληλεπίδραση, την ελευθερία να κυκλοφορούμε όπως και όποτε θέλουμε. Ανυπομονούμε να ξανακερδίσουμε πίσω τις ζωές μας.

Όμως τα πράγματα δεν θα είναι ποτέ τα ίδια, διότι ο πλανήτης πενθεί, οι πόλεις είναι σιωπηλές και πολλοί άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους ή τη ζωή των αγαπημένων τους προσώπων. Για όσους παραμείναμε ζωντανοί, η πόλη δεν θα ξαναείναι ο τόπος της απερισκεψίας. Από τη νέα πανδημία μάθαμε ορισμένα πράγματα: ευθύνη, εγκλεισμός, απόσταση, απομόνωση, σπίτι, υπομονή.

Ένα χρονικό της νέας πανδημίας: Πόλεις «φαντάσματα»

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, όπως είναι φυσικό επακόλουθο, ο νέος κορονοϊός πήρε παγκόσμιες διαστάσεις, διότι ο κόσμος κινείται πολύ και συχνά από το ένα μέρος στο άλλο, και επίσης, επειδή δημόσιοι χώροι, εργασιακά περιβάλλοντα και πολλοί άλλοι κλειστοί και ανοιχτοί χώροι παρουσιάζουν συνωστισμό. Η πανδημία σύντομα εξαπλώθηκε σε όλο τον πλανήτη, έτσι που κατέστησαν αδύνατες η απόδραση του κόσμου σε κάποια άλλη χώρα και οι εύκολες μετακινήσεις από το ένα μέρος σε ένα άλλο. Το πρώτο μέτρο αντιμετώπισής της ήταν οι κοινωνικές αποστάσεις και ο εγκλεισμός.

Οι άνθρωποι κλείστηκαν στα σπίτια τους και ο ιδιωτικός χώρος των σπιτιών έγινε η νέα πραγματικότητα και το απόλυτο περιβάλλον της καθημερινής ζωής. Με σκηνικό το σπίτι και πρώτο πλάνο την οθόνη ενός υπολογιστή, ο περισσότερος κόσμος συνέχισε τη ζωή του, την εργασία, την επικοινωνία, τις αγορές του κτλ. μέσω διαδικτύου. Το ηλεκτρονικό εμπόριο, οι τηλεδιασκέψεις και η επικοινωνία μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αντικατέστησαν τις τετ-α-τετ συναντήσεις και τη φυσική παρουσία. Άλλοι βίωσαν την απόλυτη μοναξιά.

Σε αυτά τα νέα συμφραζόμενα, κάθε σπίτι αποτέλεσε τη βάση για εικονική δράση και προσπάθεια διασφάλισης του ευ ζην. Οι κατοικίες μετατράπηκαν σε σύγχρονα κάστρα και οι τοίχοι τους τα όρια που θα συγκρατήσουν τον εχθρό απ’ έξω. Από τη μία πλευρά, η φυσική μας πόλη έγινε ένα άθροισμα από μικρά κάστρα που χωρίζονται οριζόντια και κάθετα από τα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά στοιχεία, όπως πλάκες, τοίχοι, δρόμοι, και από την άλλη πλευρά, με τη δυνατότητα απόδρασης μέσω του περιβάλλοντος της οθόνης ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή, το σπίτι «επεκτάθηκε» προς μια νέα «αστική πραγματικότητα», όπου οι άνθρωποι συνεχίζουν να συναντιούνται, να επικοινωνούν και να ανταλλάσσουν ιδέες, συναισθήματα και δεδομένα.

Ενόσω τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής -οι τοίχοι, τα πατώματα, οι οροφές, τα παράθυρα, οι πόρτες, οι αυλές- έγιναν τα απόλυτα συμφραζόμενα της κάθε ανθρώπινης ύπαρξης, η οθόνη έγινε ο τόπος της επικοινωνίας, διαιρώντας έτσι το φυσικό από το διανοητικό και παράγοντας δύο διακριτές αστικές πραγματικότητες: την πρώτη των κοινωνικών αποστάσεων και τη δεύτερη της ευκαιρίας για συνάντηση.

Η εξωτερική πραγματικότητα των πόλεων πήρε τη μορφή ενός φαντάσματος της καθολικής απαγόρευσης

κυκλοφορίας. Έσβησαν τα φώτα της ζωντανής πόλης. Τα καταστήματα κλειστά. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας, πόλεις όπως η Νέα Υόρκη χαρακτηρίστηκαν ως πόλεις «φαντάσματα», με εκατοντάδες εκατομμύρια κενού εργασιακού χώρου.[20]

Πόσο παράξενο, πράγματι, να οδηγείσαι στους δρόμους μιας πόλης χωρίς να έχεις προορισμό ή κάπου να σταθείς. Το δικαίωμα κατοίκησης των χώρων αφαιρέθηκε. Το δικαίωμα να είμαστε κάτοικοι θεωρήθηκε επικίνδυνο. Γι' αυτό οι πόλεις του κορονοϊού μοιάζουν με σκηνικά. Μπορείς να τις δεις, αλλά δεν μπορείς να τις κατοικήσεις. Η κιναισθητική εμπειρία αποκλείεται από το εύρος της ανθρώπινης εμπειρίας: Μην αγγίζετε! Απαγορεύεται η είσοδος και η παραμονή στους χώρους!

Η πόλη είναι μια μοιρασιά

Η πόλη ως τόπος των κοινών ήταν το κλειδί για την αρχαία ελληνική ευδαιμονία, δύσκολο να επιτευχθεί στις σημερινές νευρωτικές αστικές δομές. Ο Georg Simmel υποστηρίζει ότι «τα σοβαρότερα προβλήματα της σύγχρονης ζωής γεννιούνται από την αξίωση του ατόμου να διατηρήσει την αυτονομία και την ατομικότητά του απέναντι στις συνθλιπτικές κοινωνικές δυνάμεις, την ιστορική κληρονομιά, τον περιβάλλοντα πολιτισμό και τις διαδικασίες της καθημερινότητας».[21] Οι άνθρωποι στις μεγαλουπόλεις αισθάνονται κορεσμένοι (blasé), για την ακρίβεια «μπουχτισμένοι» από σχεδόν τα πάντα[22], εξαιτίας της αδυναμίας του μυαλού να κάνει διακρίσεις.[23]

Παράλληλα με τους κινδύνους που άμεσα ή έμμεσα απειλούν την καθεαυτή υγεία και πιστοποιούν ότι τα ανθρώπινα όντα είναι εξαιρετικά ευάλωτα, υπάρχουν και άλλες παράμετροι της αστικής καθημερινότητας που υφαρπάζουν και στερούν τις ευκαιρίες για καλή ζωή για τον κάθε ένα από εμάς, αλλά και για μια υγιή κοινωνική συλλογικότητα.

Για παράδειγμα η κούραση, όπως γράφει ο Jean Baudrillard, ακριβώς όπως η πείνα, είναι ένα από αυτά τα προβλήματα. Η κούραση συνιστά σύνδρομο των μεταβιομηχανικών, καταναλωτικών κοινωνιών. Ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι ο Baudrillard εντοπίζει στην κούραση, στην κατάθλιψη και στη νεύρωση μια τάση που οδηγεί στην επανάσταση και ακόμη και στη βία, εξαιτίας της παθητικότητας και της ανεκτικότητας σε εξωτερικές πιέσεις.[24] Ο Μάιος του '68 είναι ένα καλό παράδειγμα αυτού του ξεσηκωμού. Αμέσως μετά τα γεγονότα του Μαΐου του '68, αναφέρει ο Michel Houellebecq, κάποιοι αυτόπτες μάρτυρες έλεγαν ότι ακολούθησε μια θαυμάσια περίοδος ανοιχτότητας. Τότε λοιπόν, όλα έμοιαζαν πιθανά.[25]

Τον Μάιο του 1968 στο Παρίσι, οι φοιτητές επιχείρησαν να λύσουν έναν κρυμμένο γρίφο, τον γόρδιο δεσμό της κοινωνίας. Εξεγέρθηκαν ενάντια του κατεστημένου, προωθώντας το όραμα των Καταστασιακών για νέους τρόπους βίωσης του αστικού χώρου, ξεδιπλώνοντας έναν νέο τόπο για ξεκούραση, με συνθήματα όπως: «μια παραλία βρίσκεται κάτω από τα πεζοδρόμια!» Όλο αυτό έλαβε χώρα κάτω από ένα γενικό αίσθημα παγκόσμιας αλλαγής.

Δυστυχώς, όμως, αυτή η επανάσταση σύντομα καταπνίγηκε, αν και ποτέ δεν ξεχάστηκε. Η συνδεσιμότητα, η διαφάνεια και η χαρτογράφηση της παριζιάνικης κοινωνίας σε ένα πληροφοριακό όλον που λειτουργεί ως δίκτυο, εγκαταστάθηκε από το 1977 στη γαλλική πρωτεύουσα, εγκαθιδρύοντας την αλήθεια μέσα από ένα αρχιτεκτονικό παράδειγμα: το Πολιτιστικό Κέντρο Georges-Pompidou των R.Piano και R.Rogers.

Πράγματι, αν αναλογιστούμε την παριζιάνικη εξέγερση, θα πρέπει να συναινέσουμε στο ότι ανήκουμε σε έναν παγκόσμιο μηχανισμό που κινεί τα πράγματα και τα κάνει να λειτουργούν όπως λειτουργούν. Μια στιγμή παύσης, σιωπής, μπορεί να κάνει αυτή τη μηχανή να σταματήσει και ίσως να αποκαλυφθεί η αλήθεια που κρύβεται από πίσω. Μετά από αυτό, θα ξαναβυθιστούμε στη λήθη της ταχύτητας και η μηχανή θα συνεχίσει την αδίστακτη, επαναλαμβανόμενη κίνησή της.

Αυτή θα λέγαμε η ροπή προς τη βαρύτητα των πραγμάτων, των συμβόλων και της συνήθειας, είναι σύμπτωμα της εποχής των ακραίων ταχυτήτων, στους απάνθρωπους ρυθμούς της οποίας τα άτομα αντιδρούν με παθητικότητα ή αντιστέκονται με επιβράδυνση των ρυθμών ή νοσούν. Το νευρωτικό υποκείμενο, παράγωγο της φρενίτιδας και της έλλειψης του αντικειμένου της επιθυμίας, ζει ταυτόχρονα παντού και πουθενά. Μελαγχολεί. Η μελαγχολία αντικατοπτρίζει μια ασυνέχεια, μια ρήξη με τον κόσμο.[26] Το μελαγχολικό πρόσωπο προτιμά να ζει αλλού, παρά εδώ. Ο χώρος μένει κενός από την ουσιαστική πράξη της κατοίκησης.

Ομοίως, το παρόν δεν υπάρχει[27], αφού ο μελαγχολικός συνεχώς αποδρά από αυτό. Έτσι και ένας εγκαταλελειμμένος και άδειος χώρος συνιστά μια μελαγχολική συνθήκη.[28]

Δεν πρέπει να αποδρούμε συνέχεια, αλλά να εξασκούμε την κατοίκηση, να φιλοσοφούμε και να μεταμορφωνόμαστε εντός ορίων. Επίσης, να μπορούμε να βγαίνουμε ως εποπτεία έξω από τα γεγονότα, προκειμένου να τα προσλάβουμε σε όρους διανοητικής απόστασης. Όσο οξύμωρο και αν ακούγεται, οι φυσικές και κοινωνικές αποστάσεις που μας επέβαλε η πανδημία είναι και αυτές μια ευκαιρία επόπτευσης…

Ευ ζην: Προς μια χαρούμενη πόλη και ψυχικά υγιείς κατοίκους

Ο Charles Montgomery, στο πρόσφατο έργο του "Happy city" αναλύει την αστική κατάσταση μέσα από το κριτήριο του ευ ζην και της ευτυχίας των πολιτών. Ισχυρίζεται ότι οι πιο δυναμικές οικονομίες του 20ού αιώνα παρήγαγαν τις πιο δυστυχισμένες πόλεις[29] -ένα παράδοξο όπως το θέτει ο συγγραφέας-, και ότι στις τελευταίες δεκαετίες του τελευταίου αιώνα οι Αμερικανοί παραπονιούνται για προσωπικά προβλήματα, αναφέροντας ότι το 10% λαμβάνει αντικαταθλιπτικά φάρμακα.[30]

Σε αντίθεση με την ευδαιμονία των αρχαίων Ελλήνων πολιτών, οι σύγχρονες πόλεις δεν έχουν το πνεύμα της αρχαίας πόλεως.[31] Κατά πώς δείχνει, η καλή πνευματική και ψυχική υγεία συνδέεται με μη αγχωτικές καταστάσεις και με απολαύσεις που δεν περιλαμβάνουν πόνο. Όμως δεν θα πρέπει να είναι εφήμερες, όπως π.χ. η Disneyland, ισχυρίζεται ο Montgomery.[32] Θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της εμπιστοσύνης στους γείτονες, τους ξένους και την κυβέρνηση[33] και της σημασίας τού να νιώθει κανείς υγιής, ακόμη κι αν δεν είναι υγιής.[34] Επιπλέον, για να είναι μια πόλη χαρούμενη, πρέπει να υπάρχει και υπευθυνότητα, και με αυτή τη λέξη-κλειδί αγγίζουμε τα θεμέλια της ηθικής της αστικής ζωής.

Μια χαρούμενη πόλη θα πρέπει να παρέχει στους πολίτες το αίσθημα της αυτονομίας, της ανεξαρτησίας, της αυτοαποδοχής, της θετικότητας απέναντι στους άλλους και της ιδέας του νοήματος και του σκοπού.[35] Ο Montgomery συνεχίζει λέγοντας ότι «η εμπιστοσύνη είναι ο θεμέλιος λίθος πάνω στον οποίο οι πόλεις αναπτύσσονται και ευημερούν».[36] Πράγματι, υποστηρίζει, οι πόλεις σχεδιάζουν τις ζωές μας, και αν μπορέσουμε να σώσουμε την πόλη μας, θα σώσουμε και τους εαυτούς μας. Τα οράματα των μοντερνιστών για διαχωρισμό του αστικού χώρου σε ζώνες ή η διασκορπισμένη και φυγόκεντρος πόλη που ευνοεί τη ζωή στα προάστια, υποστηρίζει, δεν είναι η λύση για μια ευτυχισμένη και ως εκ τούτου πνευματικά υγιή ζωή.

Παρόλο που η ιδέα του δρόμου άνοιξε μια νέα οδό απόδρασης από την τρέχουσα αστική πραγματικότητα και έκανε το περπάτημα αντικείμενο συνειδητού ενδιαφέροντος και απόλαυσης –δεδομένου ότι πριν ήταν σκέτος κόπος-,[37] αναφέρει ο Patrick Joyce, οι δρόμοι που από δημόσιοι χώροι θυσιάστηκαν για τα αυτοκίνητα, εν τέλει θυσίασαν και τη γενικότερη ιδέα και ανάγκη για περπάτημα, ποδηλασία, αλλά και τη δυνατότητα να μπορεί κάποιος να κινείται, να εργάζεται και να ζει σε κοντινές αποστάσεις, γεγονός που θα συνέβαλε στην ευτυχία.

Ο Enrique Penalosa, ο «Δήμαρχος της Ευτυχίας» της Μπογκοτά, ο οποίος προσπάθησε να κάνει πραγματικότητα την ιδέα του για μια χαρούμενη αστική πραγματικότητα, διερωτάται: «Μπορούμε να φανταστούμε πώς θα ήταν μια πόλη αν τη σχεδιάζαμε εξ ολοκλήρου για τα παιδιά;»[38]

Αν το ευ ζην είναι μετρήσιμο μέγεθος, τότε οι χαρούμενες και υγιείς πόλεις μπορούν να σχεδιαστούν. Ίσως λοιπόν θα πρέπει να επικεντρωθούμε σε αυτό: στη μέτρηση του ευ ζην, στον προσεκτικό υπολογισμό των πραγμάτων που μας κάνουν ευτυχισμένους ως άτομα και κοινωνία και πράγματι να προσπαθήσουμε να σχεδιάσουμε χαρούμενες πόλεις. Γιατί όχι; Το ευ ζην και η υγεία ας συμπεριληφθούν στα άμεσα σχέδιά μας για το μέλλον και ας μπουν σε εφαρμογή.

Η ανάγκη για αρχιτεκτονική

Με τον Covid-19 ωθούμαστε στο να επαναξιολογήσουμε όρους όπως βιωσιμότητα και ελαστικότητα (resilience), που τελευταία απασχολούν την επιστήμη της αρχιτεκτονικής, στην προσπάθεια να προσαρμοστούμε ως κοινωνία στις σύγχρονες οικονομικές, οικολογικές και παγκόσμιες αλλαγές.

Θεωρούμε ότι υποδεχόμαστε μια περίοδο, όπου η αρχιτεκτονική θα παίξει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην κοινωνία, καθώς η ανάγκη για ζωτικό χώρο ευρύτερης κλίμακας και μελέτη των χώρων καθίσταται

επείγουσα από όλες τις απόψεις: αισθητική, υγιεινή, ασφάλεια, ψυχολογία, οικονομία, οικολογία, περιβάλλον. Επιπλέον, η κριτική «ματιά» των αρχιτεκτόνων είναι ολιστική και συμβάλλει στο να δημιουργούνται καλύτερα και υγιεινά περιβάλλοντα. Στη νέα συνθήκη που μας επιβάλλει ο κορονοϊός, ακόμη και μετά το τέλος της πανδημίας, είναι πιθανό ότι θα συνταχθούν πλέον πρωτόκολλα που θα αφορούν τη δυνατότητα απομόνωσης και αποστείρωσης στους χώρους, καθώς και τη χρήση υλικών που θα αντιστέκονται στους ιούς.[39]

Άλλωστε, ο φυσικός χώρος, πολύ προτού ανακαλυφθούν τα εμβόλια και τα αντιβιοτικά, είχε τον ρόλο τού να φροντίζει, να θεραπεύει και να αποτρέπει τις αρρώστιες. Παράδειγμα αποτελεί το σανατόριο για τη φυματίωση του Alvar Aalto στη Φινλανδία που κτίστηκε το 1929, το οποίο θεωρείται και ως το πρώτο παράδειγμα μοντέρνας αρχιτεκτονικής που εφαρμόστηκε με στόχο την υγιεινή και την υγεία.[40] Ο Alto έγραφε τότε ότι «ο κύριος στόχος του κτιρίου είναι να λειτουργεί ως ιατρικό εργαλείο». Στο σανατόριο, η αρχιτεκτονική ήταν μέρος της θεραπείας, αναφέρει η Chayka.[41]

Επίλογος

Η ζωή η ίδια, με τις ανατροπές της, εγείρει επίμονα ένα ερώτημα περί της ποιότητας και του τρόπου που πρέπει να ζούμε. Το ερώτημα γίνεται ακόμη πιο ουσιαστικό, όταν αφορά τη συνύπαρξή μας και με άλλους. Προτού αναρωτηθούμε πώς η πανδημία επαναπροσδιόρισε τις πόλεις μας, θα πρέπει να αναρωτηθούμε πώς ο κορονοϊός επαναπροσδιόρισε την ανθρωπότητα, γράφει η Blumberg.[42] Οπωσδήποτε επανακαθόρισε τις συνήθειές μας και τους τρόπους κατοίκησης, δηλαδή το πώς θέλουμε πλέον να είναι οι χώροι στους οποίους θα έχουμε πρόσβαση.

Εν έτει 2021, ο πήχης και η απαίτηση για υγιείς σχέσεις, βιώσιμες κατοικίες και για υγιεινές, όμορφες πόλεις, τοποθετείται ακόμη πιο ψηλά. Δεν εννοούμε σε καμία περίπτωση ότι ο κορονοϊός ήλθε για καλό, αλλά μπορούμε σίγουρα να διδαχτούμε και να μπορέσουμε να ανεβούμε μερικές ακόμα βαθμίδες στην κλίμακα της κοινωνικής ηθικής. Ο ρόλος των αρχιτεκτόνων είναι να φιλοσοφήσουμε και να μελετήσουμε τον χώρο κάτω από το φως των νέων συμφραζομένων και δεδομένων. Τώρα γνωρίζουμε τι σημαίνει να έχουμε μια κλειδωμένη πόλη, στην οποία δεν έχουμε πρόσβαση. Εκτιμήσαμε τις χρήσεις γης, το εμπόριο, την εστίαση, την ελευθερία κινήσεων. Νοσταλγήσαμε την επαρχία και την ύπαιθρο. Είδαμε πόσο σημαντικό είναι να διαθέτουμε πράσινους και ανοιχτούς αστικούς χώρους. Τι σημαίνει να ζει κάποιος σε ένα διαμέρισμα, χωρίς τη δυνατότητα να βγει από αυτό. Τι σημαίνει να υπάρχουν διαχωριστικοί τοίχοι σε ένα σπίτι και να έχεις τη δυνατότητα να απομονωθείς σε ένα δωμάτιο, τι σημαίνει ο εξώστης, το αίθριο, ο κήπος και η αυλή, η πυλωτή. Τι είναι το παράθυρο, ο προσανατολισμός, οι χωρικές ποιότητες.

Εν τέλει, όλοι ίσως έχουμε εκτιμήσει λίγο παραπάνω τον καλό σχεδιασμό που αφορά τον άνθρωπο, τις οικογένειες, τους κάθε είδους κατοίκους των πόλεων. Εκτιμήσαμε την ίδια την πόλη ως ζωντανό οργανισμό, όμως καλούμαστε πλέον να την ανεβάσουμε στο επόμενο επίπεδο συνείδησης που θα περιλαμβάνει «μαθήματα» από την πανδημία: την υπευθυνότητα, την αξία της απόστασης ως χωρικής παραμέτρου, την ποιότητα των χώρων, τη σημασία της αρχιτεκτονικής μας.

Αναφορές

1. Lectures Bereau. Στο: https://www.lecturesbureau.gr/... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
2. Παράκελσος, Θεόφραστος. Ο Αλχημιστής: Επιλεγμένα Κείμενα. Ιάμβλιχος. Αθήνα. 2014, σ.53, μτφρ.Λύσανδρος Μυγιάκης
3. BBC. Wilson Hugh. The healing stones: why was Stonehenge built? 17/2/2011. Στο: https://www.bbc.co.uk/history/ancient/british_prehistory/healing_stones.shtml (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
4. Το Βήμα. Χατζηνικολή-Συράκου, Σοφία. Ασκληπιεία: τα Κέντρα Υγείας της αρχαιότητας. 24/11/2008. Στο: https://www.tovima.gr/2008/11/...(Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
5. BioTherapy. Ιπποκράτης: Αρχαίος Έλληνας Θεραπευτής. Στο: http://www.biotherapy.gr/holis... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
6. Ασκληπιείο Κω. Στο: https://el.wikipedia.org/wiki/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
7. Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών (ΕΙΕ). Στο: http://archaeologia.eie.gr/arc...(Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
8. Ξανθόπουλος, Κωνσταντίνος. Το νοσοκομείο στις διασταυρώσεις της αρχιτεκτονικής με την ιατρική: Από το στερεότυπο στο νεωτερικό.ΜΙΕΤ. Αθήνα. 2016, σ.36

9. Ibid., σ.44
10. Ξανθόπουλος, Κωνσταντίνος. Το νοσοκομείο στις διασταυρώσεις της αρχιτεκτονικής με την ιατρική: Από το στερεότυπο στο νεωτερικό, σ.48
11. Φαναριώτη, Κέλλυ. Καραντίνα και λοιμοκαθαρτήρια στον ελλαδικό χώρο. 8/4/2021. Στο: https://www.kellyfanarioti.com... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
12. Πελεγρίνης, Θεοδόσιος. Η Μελαγχολία της Αναγέννησης. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. 1995, σσ.75-80
13. Blumberg, Shirley. Epidemics, architecture and city-building. 8/6/2020. Στο: Canadian Architect, https://www.canadianarchitect.com/epidemics-architecture-and-city-building/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
14. Ibid.
15. Ζδράγκας Αντώνης. Αντιβιοτικά, η ιστορία από τη λύτρωση στον εφιάλτη. Στο: ΕΛΓΟ. Τριμηνιαία Έκδοση του Ελληνικού Γεωργικού Οργανισμού – ΔΗΜΗΤΡΑ. Τεύχος 21.https://www.elgo.gr/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
16. Blumberg, Shirley. Epidemics, architecture and city-building. 8/6/2020. Στο: Canadian Architect, https://www.canadianarchitect.com/epidemics-architecture-and-city-building/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
17. Chayka, Kyle. How the Coronavirus Will Reshape Architecture: What kinds of space are we willing to live and work in now? 17/6/2020
The New Yorker. Στο:
https://www.newyorker.com/culture/dept-of-design/how-the-coronavirus-will-reshape-architecture
(Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
18. Ibid.
19. Hsu, Jeremy . Population Density Does Not Doom Cities to Pandemic Dangers. 16/9/2020. Στο: Scientific American,
https://www.scientificamerican.com/article/population-density-does-not-doom-cities-to-pandemic-dangers/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
20. Haider, Murtaza και Moranis, Stephen – Bulletin, Haider-Moranis. This year mega cities turned into ghost towns — will they ever regain their pre-pandemic glory? 23/12/ 2020, 29/1/ 2021. Στο: Fianancial Post, https://financialpost.com/real... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
21. Simmel, Georg. Πόλη και Ψυχή. Αθήνα. Έρασμος. 2009. σ.9, μτφρ. Γ.Λυκιαρδόπουλος:
22. Ibid., σ.27
23. Ibid., σ.28
24. Baudrillard, Jean. "L' equisement". La societe de consummation, Editions Denoel. 1970, μτφρ. Β. Τομανάς, Στο: Κοινοί τόποι: Σχόλια για τον ψυχισμό της εποχής. Τεύχος 3, Μάιος 2021, σσ.23-29
25. Houellebecg, Michel, "Approches du desarroi. L' architecture contemporaine comme vecteur d' accélération des deplacements", Rester vivant et autres textes. Editions Flammarion. Paris, 1998, μτφρ. Ε.Υφαντή. Στο: Κοινοί τόποι: Σχόλια για τον ψυχισμό της εποχής. Τεύχος 3, Μάιος 2021, σσ.35-52
26. Μαλακασιώτη, Αγγελική. Η ποιητική του μελαγχολικού χώρου. Ο μοβ σκίουρος. Αθήνα, 2020, σ.57
27. Ibid. p.85
28. Ibid. p.73
29. Montgomery, Charles. Happy City: Transforming our lives through urban design. UK. Penguin Books. 2013,σ.7
30. Ibid. σ.9
31. Ibid. σσ.15-18
32. Ibid. σ.33
33. Ibid. σ.37
34. Ibid. σ.34
35. Ibid. σ.35
36. Ibid. σ.55
37. «Με την παρακμή του παλαιού συστήματος και το κλείσιμο των μονοπατιών ορισμένοι τρόποι να διασχίζει κανείς μια περιοχή χάθηκαν κυριολεκτικά για πάντα» και φυσικά ανοίχτηκαν καινούριοι. Ενώ το περπάτημα έκανε κάποιον να μένει στον τόπο του, στο νέο σύστημα σήμαινε αλλαγή τόπου.» Joyce, Patrick, Σύγχρονη πόλη: Η διακυβέρνηση της ελευθερίας, Πλέθρον, Αθήνα, 201ο, σ.255
38. Ibid., σ.14
39. Richards, William. Why architects matter in a post-pandemic world. Στο: AIA Architect. https://www.aia.org/articles/6295249-why-architects-matter-in-a-post-pandemic-w (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

40. Pert, Alan και Liddicoat, Stephanie. Architecture and design in a post-pandemic world. 18/8/2020. Στο: Pursuit, https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/architecture-and-design-in-a-post-pandemic-world (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
41. Chayka, Kyle. How the Coronavirus Will Reshape Architecture: What kinds of space are we willing to live and work in now? 17/6/2020. Στο: The New Yorker, https://www.newyorker.com/culture/dept-of-design/how-the-coronavirus-will-reshape-architecture (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)
42. Blumberg, Shirley. Epidemics, architecture and city-building. 8/6/2020. Στο: Canadian Architect, https://www.canadianarchitect.com/epidemics-architecture-and-city-building/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Υπόμνημα Εικόνων

Εικ.01 Ξυλόγλυπτο του Παράκελσου από τον Tobias Stimmer.

Εικ.02 Κεφάλι κόρης από την Τεγέα που απεικονίζει πιθανώς τη θεά Υγεία. Αποδίδεται στον γλύπτη Σκόπα. Στο: http://www.hellenicaworld.com/... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Εικ.03 Το Ασκληπιείο της Κω. Στο: https://www.kos4all.com/5936 (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Εικ.04 Το άσυλο του Ασκληπιού και της Υγείας στην Αθήνα (420 π.Χ.). Στο: https://el.wikipedia.org/wiki/ (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Εικ.05 Hospedale Maggiore στο Μιλάνο από τον Filarete. Στο: https://www.pinterest.es/pin/4... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Εικ.06 Λοιμοκαθαρτήριο Σύρου. Στο: Δημοτικό Λιμενικό Ταμείο Σύρου. https://www.portofsyros.gr/abo... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Εικ.07 Ship of Fools by Hieronymus Bosch. Στο: http://www.hieronymusbosch.net... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)

Εικ.08 Melencolia I by Albrecht Duerer. Στο: http://www.albrechtdurer.org/m... (Ανακτήθηκε: 15/7/2021)